

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1991

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥΜΠΑ

ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΤΟ 1897
ΣΤΟ ΠΛΕΥΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΗΣ ΚΡΗΤΗΣ¹

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ Κ. ROGER MILLIEX*

Ὡς προεόρτια τῆς ἐπετείου τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνεγεροσίας, μιᾶς ἐπετείου πού, πέρα ἀπό τὸ 1821, ἀγκαλιάζει διαχρονικά ὀλόκληρο τὸν πολύχρονο καὶ ἐπίπονο ἀγώνα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους γιὰ τὴν ἐδαφικὴ του ὀλοκλήρωση, σκέφθηκα νὰ ὑπενθυμίσω ἕνα περιορισμένο ἐπεισόδιο αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα, ὅπου, ὅπως καὶ τὸ '21, ἂν καὶ σὲ πολὺ μικρότερη κλίμακα, 60-65 χρόνια ὕστερα, ὁ μαχόμενος Ἑλληνικὸς λαὸς βροῖκε ἔξω θερμοὺς ὑποστηρικτὲς καὶ ψυχικὸς συμμάχους.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τὸν ἔλεγχο τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας, ἡ ἔννοια «φιλελληνισμός» ἔχει ὑποστῆι κάποια ὑποβάθμιση. Σ' αὐτὴ τὴν ἀπομυθοποίηση τελευταῖα συνέβαλε αἰσθητὰ τὸ ἔργο τοῦ ἀκαταπόνητου καὶ ἀδέκαστου ἱστοριογράφου, τοῦ χαλκέντερου τῆς ἔρευνας πὸν εἶναι ὁ φίλιτος Κυριάκος Σιμόπουλος, πὸν εἶχα τὴν ἐνκαιρία νὰ ξαναπῶ σ' αὐτὴ τὴν αἴθουσα ὅτι καὶ οἱ ὀχτὼ τόμοι του γιὰ «τοὺς ξένους περιηγητὲς στὴν Ἑλλάδα» καὶ γιὰ τὸ «πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ 21» θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν στὴ βιβλιοθήκη τοῦ κάθε καλλιιεργημένου Ἑλληνα.

1. Ὅλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα τῆς ὁμιλίας πρωτοδημοσιεύτηκαν, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο *Autour de l'Inne Gregau de Frédéric Mistral*, στὸ δίγλωσσο περιοδικὸ τῆς Προβηγκίας *L'Astrado*, ἀρ. 8, Toulon 1971.

* **Roger Milliex**, *Manifestations de Philhellénisme en France aux côtés de la Crète insurgée en 1897*.

Τὸ τελευταῖο εἰκονοκλαστικὸ του πόνημα ἔχει τὸν χαρακτηριστικὸ ἀλλὰ καὶ ἰσορροπημένο τίτλο «Ξενοκρατία - Μισελληνισμὸς καὶ Ὑποτέλεια», μὲ τὸν ὄρο «ὀποτέλεια» ποῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἰσορροπία γιὰτὶ ἀμαρτωλοὶ ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα δὲν ἦταν μόνο οἱ ξένοι...

Φρονῶ ὥστόσο ὅτι, προκειμένου γιὰ τοὺς φιλέλληνες, ἐπιβάλλεται μιὰ βασικὴ διάκριση. Μπορεῖ μερικοί, ἴσως πρέπει νὰ ποῦμε ἀρκετοὶ ξένοι ποῦ κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα τὸ '21, νὰ μὴν ἦταν οἱ εἰλικρινεῖς καὶ ἀνιδιοτελεῖς ἱππότες τῆς ἐλευθερίας της ποῦ ἐγκωμιάζονται στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια καὶ τιμηθῆκανε ἐπίσημα μὲ ὀνομασίες δρόμων, ἀκόμα καὶ μὲ ἀγάλματα. Μπορεῖ νὰ εἶχαν ἀτομιστικὲς φιλοδοξίες ἢ κερδοσκοπικοὺς σκοποὺς, μπορεῖ ὁ συμπατριώτης μου συνταγματάρχης Fabvier, ὁ πολιτογραφημένος Φαβιέρως, νὰ ἦταν ἓνας κάπου-κάπου μισέλληνας τυχοδιώκτης καὶ τελικὰ ὄργανο τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῆς χώρας του, ὅπως τὸν καταγγέλλει ὁ ἱστορικός μας μὲ ὀργίλο τόνο δημόσιον κατήγορον.

Ἄν ἀφήσουμε ὅμως τοὺς, μὲ εἰσαγωγικὰ ἢ δίχως εἰσαγωγικά, ἔθελοντὲς καὶ ἂν σκεφτοῦμε τοὺς μακροθὲν φίλους τοῦ ἑλληνισμοῦ, τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἐκπροσώπους τους, τότε μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι γιὰ μιὰ ἄδολη διάθεση ὕλικῆς καὶ ψυχικῆς συμπαράστασης.

Τὴν ἄδολη λαϊκὴ συμπάθεια τοῦ παριζιάνικου λαοῦ τὴν παρατήρησε ἓνας μοναδικὸς αὐτόπτης μάρτυρας, ὁ Ἄδαμάντιος Κοραῆς, καὶ ἀκόμα δίχως νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σπίτι του, σὺν γράφει τὸ 1826: «ἡ χρηματικὴ συνδρομὴ εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐδῶ γενομένη προβαίνει μὲ μέγαν ζῆλον τοῦ φιλόανθρωπου τούτου ἔθνους... Ἡ γραῖα θεράπεινά μου, ἀγαπνώσκουσα τὰς συμφορὰς τοῦ Μεσολογγίου ἐπρόσφερε 50 φράγκα (δύο μηνῶν μισθοῦς της) εἰς τὴν ἐπιτροπὴν». Ἄδολος ὁ ἐθνουσιασμὸς τοῦ 22 χρονῶν ποιητῆ Victor Hugo ποῦ, πρὶν ἀκόμα γράφει, κάπως ἀργά, τὸ περίφημο *L'Enfant Grec*, τὸ αἰώνιο Ἑλληνόπουλο ποῦ, 140 χρόνια μετὰ ὁ Albert Camus θὰ τὸ ἐπικαλεσθεῖ, στὴν ἐμπνευσμένη ἀλλὰ φευ! ἀτελέσφορη ἔκκλησή του γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ νεοροῦ Κυπρίου ἀγωνιστῆ Μιχαλάκη Καραολῆ — τέσσερα χρόνια λοιπὸν νωρίτερα, ὁ Hugo εἶχε χαιρετήσει τὸν ἡρωικὸ θάνατο τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ἀποκαλώντας τον «Λεωνίδα τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας». Ἄδολη ἢ δημοιοργικὴ συγκίνηση ἐνὸς Delacroix ἀπὸ τὴν σφαγὴς τῆς Χίου, ἄδολη ἢ ἔξαρση τοῦ ἀκόμα μαθητευόμενου Hector Berlioz ὅταν συνθέτει τὴν «Καντάτα γιὰ τοὺς Ἑλληνες».

Σήμερον λοιπὸν θὰ παρουσιάσουμε τέτοιες ἀγνὲς ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ καὶ πνευματικοῦ γαλλικοῦ φιλελληνισμοῦ, ὅπως ἐμφανίστηκαν στὸ Παρίσι καὶ στὴν ἐπαρχίες, εἰδικὰ στὴν προνομιοῦχος νότιες ἐπαρχίες, 75 χρόνια περίπου μετὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐθνεγερεία, κομίζοντας μερικὰ λίγο γνωστὰ καὶ ἄλλα ἀγνωστὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα

πὸν βρέθηκαν στὸ Παρίσι¹, στὴν Προβηγκία καὶ στὸ ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο τοῦ ἀλησμόνητου Γιώργου Κατσίμπαλη.

Ἄρχες τοῦ 1897. Βρισκόμαστε σὲ μιὰ κρίσιμη καμπὴ τῆς ἱστορίας τοῦ νεόδμητου καὶ ἀκόμα μὴ ὀλοκληρωμένου ἑλληνικοῦ κράτους, μετὰ τὶς ἑπτὰ διαδοχικὲς ἀπὸ τὸ '21 ἐπαναστάσεις τοῦ ἀδάμαστου κρητικοῦ λαοῦ.

Ἄσχημα ἀρχίζει γι' αὐτὸν ἡ χρονιὰ πὸν πρόκειται νὰ γίνῃ ἀποφράδα καὶ γιὰ τὸν ἐλεύθερο ἑλληνισμό. Ἄς ὑπενθυμίσουμε σύντομα τὰ πασίγνωστα τραγικὰ συμβάντα τοῦ Γενάρη 1897. Μὲ ἀφορμὴ τὸ φόνο κάποιου Τούρκου, οἱ μουσουλμάνοι τοῦ νησιοῦ βάζουν φωτιά στὴν χριστιανικὴ συνοικία τῶν Χανίων καὶ ἀρχίζουν, ὀργανωμένες καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τὴν Ἰσταμπούλ, ἄγριες σφαγὲς καὶ στὸ Ρέθυμνο καὶ στὸ Ἡράκλειο. Πραγματικὸς σκοπὸς τῶν ἐπιθέσεων αὐτῶν ἡ ματαίωση τῆς ἐφαρμογῆς τῶν προνομίων πὸν ὁ Σουλτάνος εἶχε παραχωρήσει στὸ νησί, ὅστερα ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐπαναστάσεις.

Τότε ἡ ἐλεύθερη Ἑλλάδα, πὸν ἄδικα τόσα χρόνια ἔκαμε ὑπομονή, δίχως νὰ πετύχει τὴν παραμικρὴ ὑποστήριξη ἀπὸ μιὰν Εὐρώπη προόδηλα ἀδιάφορη, ἂν ὄχι ἐχθρική, ἀποφασίζει νὰ τρέξει μόνη τῆς νὰ βοηθήσει τὰ κατατρεγμένα τῆς ἀδέλφια, στέλνοντας τὸν Φλεβάρη τὸν Πρίγκιπα Γεώργιο καὶ τὸν ὑπασπιστὴ τοῦ βασιλιᾶ συνταγματάρχη Βάσσο πὸν, ἐπικεφαλῆς ἑνὸς μικροῦ στρατοῦ, ἀποβιβάζεται στὸ Κολυμπάρι τῶν Χανίων καὶ ἀρχίζει ἐπιτυχῶς τὸν ἀπελευθερωτικὸ πόλεμο. Τώρα ξυπνάει ἡ Εὐρώπη, ἀλλὰ ἀρηνητικά, κατασταλτικά. Συναγερμὸς γίνεται στὶς Μεγάλες Δυνάμεις. Στὸ Βερολίνο ἡ συγκίνηση φτάνει στὸ θυμὸ: ἔξαλλος ὁ αὐτοκράτορας βρίζει τοὺς Ἕλληνες, τοὺς ἀποκαλεῖ «πειρατὲς» καὶ «αἰθόδη» τὸν βασιλιὰ τους καὶ ζητᾷ μιὰ παραδειγματικὴ τιμωρία ἐναντίον «τοῦ ἄθλιου μικροῦ λαοῦ», καθὼς τὸν λέει, πὸν τόλμησε νὰ διαταράξει τὴν εὐρωπαϊκὴ τάξη τῶν πραγμάτων.

Οἱ ἄλλες δυνάμεις, ἂν δὲν ξεστομίζουν τέτοιες βαριὲς κουβέντες, «*n' en pensent pas moi*», δὲν σκέφτονται διαφορετικὰ καὶ πολὺ σύντομα ξεμπαρκάρουν στὰ Χανιά καὶ σ' ὄλες τὶς παραλιακὲς πόλεις τῆς Κρήτης, ἀνήματα πεζοναυτῶν πὸν στέλνουν Γαλλία, Ρωσία, Ἀγγλία, Ἰταλία καὶ Αὐστρία γιὰ νὰ σταματήσουν τὴν προέλαση τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ Ἀθήνα βράζει ἀπὸ ἐνθουσιασμὸ μαζὶ καὶ ὀργή: Γιὰ τὴν τεράστια διαδήλωση πὸν γίνεται στὶς 22 Φεβρουαρίου, ὁ ἐδῶ Γάλλος πρέσβης σημειώνει ὅτι ποτέ, ὅσο θυμοῦνται οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι, δὲν ἔγινε μιὰ τόσο μεγάλη λαϊκὴ κινητοποίηση στὴν πρωτεύουσα. Ὁ ἴδιος πρέσβης, σὲ μιὰ καινούργια ἔκθεση, στὶς 13 Μαρτίου, θὰ δηλώσει ὅτι ὁ ἀμείωτος ἐνθουσιασμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι κάτι τὸ μοναδικὸ πὸν εἶχε νὰ ξαναγίνει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ πολέμου τῆς Ἀνεξαρτησίας. Στὸ μεταξὺ οἱ ξένοι ναύαρχοι διατάζανε τὸ βομβαρδισμὸ τῶν θέσεων τῶν ἐπαναστατημέ-

1. Χάρη στὴν πρόθυμη ἀρωγὴ τοῦ κ. Guy Saunier.

νων Κρητικῶν στὴ Χαλέπα. Σὰν τὸ μαθαίνει ὁ κόσμος στὴν Ἀθήνα, εἶναι τέτοια ἡ ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ, πὸν πρέπει ἡ ἀστυνομία νὰ προστατέψει τὶς ξένες πρεσβεῖες, εἰδικὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ρωσίας.

Τί γίνεται τὴν ἴδια ἐποχὴ στὸ Παρίσι; Καὶ πρῶτα στὸν πολιτικὸ τομέα. Ἄν καὶ συμμετέχει στρατιωτικὰ στὴν καταστολὴ τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνα, ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις δηλώνει ἐπίσημα οὐδετερότητα. Ὅταν, δυὸ μῆνες ἀργότερα, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἄτυχου ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ὁ Ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ ἱστορικὸς καὶ μελλοντικὸς Ἀκαδημαϊκὸς Georges Hanotaux, θὰ κατηγορηθεῖ γιὰ τουρκοφιλία, θὰ ἀπαντήσῃ: «Δὲν εἶμαι οὔτε Ἕλληνας οὔτε Τούρκος, εἶμαι Γάλλος». Στάσις πὸν τὴ λέμε «*ni-nisme*»: «οὔτε-οὔτε ἰσμός». Εἶναι ὁ ἴδιος πὸν στὶς 12 Φεβρουαρίου, σύστησε «*prudence*!» (σοφροσύνη!) στὸν Ἕλληνα πρωθυπουργὸ Δεληγιάννη, δηλαδὴ νὰ ἐπιπέσει τὴν παραχώρηση τοῦ καθεστῶτος διοικητικῆς ἀυτονομίας στὴν Κρήτη ἀλλὰ ὄχι, πρὸς Θεοῦ! στὴν ἔνωσὴ τῆς μὲ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὸ περίφημο σύνθημα τοῦ *Concert Euroréen*, τῆς Ἑυρωπαϊκῆς Συμφωνίας, πρεσβεύει τὴ μὴ διάλυση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἄλλωστε ἡ δῆλωση «εἶμαι Γάλλος», μπορεῖ ὑποσυνείδητα νὰ ὑπαινίσσεται μιὰ πολὺ ἀπὴν πραγματικότητα: τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας στὴν Τουρκία. Τὸ κυβερνητικὸ πασίγνωστο περιοδικὸ *La Revue des Deux Mondes*, στὸ τεῦχος τῆς 15ης Ἰανουαρίου, διατυπώνει αὐτὴ τὴν ἄποψη μ' ἓνα καθαρὸ τρόπο πὸν ἀγγίζει τὴν ἀφέλεια: γράφει «εἴμαστε οἱ κύριοι πιστωτὲς τῆς Τουρκίας» καὶ ὑπογραμμίζει ὅτι τὰ γαλλικὰ κεφάλαια ἀντιπροσωπεύουν τὸ σημαντικότερο μέρος ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ χρῆμα.

Νὰ πὸν ὅμως στὴν ὄχι ἀνιδιοτελεῖς κυβερνητικὴ οὐδετερότητα ἀντιτίθεται σθεναρὰ ἡ ἀντιπολίτευσις, γιὰ τὴ Τρίτη Γαλλικὴ Δημοκρατία πὸν ἰδρύθηκε τυπικὰ τὸ 1873 μὲ τὴν τροπολογία Wallon πὸν ψηφίστηκε μὲ μιὰ μόνο ψηφὸ πλειοψηφίας, ἔγινε πραγματικὰ δημοκρατικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ, κάπως πρόσφατα, τὸ 1879. Δηλαδὴ ἀπὸ τὴ μονόχρωμη κυρίως μοναρχικὴ προηγούμενη Βουλὴ, ἔχουμε τώρα ἓνα διαφοροποιημένο κοινοβουλευτικὸ σῶμα μὲ ἀντιπολίτευσις. Μάλιστα στὴν περίπτωσις τοῦ Κρητικοῦ καὶ γενικὰ Ἑλληνικοῦ προβλήματος, ἐκφράζεται μιὰ διπλὴ ἀντιπολίτευσις, μέσα στὴ Βουλὴ ὅπως καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Βουλὴ. Ἡ μία ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀριστερά, ἀπὸ τοὺς προοδευτικὸς δημοκράτες καὶ τοὺς σοσιαλιστὲς, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ τῶς Ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ριζοσπάστη, René Goblet, κυρίως τοῦ Millerand καὶ τοῦ Jean Jaures. Στὶς συνεδριάσεις τοῦ Κοινοβουλίου, στὶς 22 Φεβρουαρίου, 8, 9 καὶ 15 Μαρτίου, χτυπᾶνε ἀνελέητα τὴν ἀνατολικὴ πολιτικὴ τῆς κυβέρνησις. Ὑπάρχει στὰ ἀρχεῖα τοῦ Γιώργου Κατσίμπαλη ἓνα γράμμα, ἀπὸ τὶς 28 Μαρτίου, τοῦ René Goblet στὸν πατέρα του, πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐνωσις Κωνσταντῖνο Κατσίμπαλη, πὸν ἀναφέρεται στὸν κοινοβουλευτικὸ λόγον τοῦ ριζοσπάστη βουλευτῆ, ὅπου εἶπε ὅτι δυστυχῶς ἡ

Γαλλία — ἐννοεῖ τὴν ἀδύναμη μεταπολεμικὴ Γαλλία μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ 70-71— δὲν εἶναι πιά σὲ θέσῃ νὰ βοηθήσει θετικὰ «τὴ δίκαιη ὑπόθεσιν» πὺν ὑπερασπίζουσιν ἡ Ἑλλάδα καὶ ὁ Κρητικὸς πληθυσμὸς, «ἀλλὰ τουλάχιστον θὰ ἤθελε ἡ χώρα του νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὴν πικρία νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὶς ἄλλες δυνάμεις γιὰ νὰ ἐναντιωθεῖ μὲ τὴ βία σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεσιν». Ὁ τότε σοσιαλιστὴς Millerand, πρὶν νὰ τὰ βάλει πρὸς πίσω (*tourner casaque*) καὶ γίνεῖ μιὰ μέρα, μετὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμον, ἕνας συντηρητικὸς πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, — στίς 22 Φεβρουαρίου, ἀπαιτεῖ «ἡ Κρήτη ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ μὴ ξαναπέσει κάτω ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν». Ἀπαντώντας στὸ εὐχαριστήριον γράμμα τοῦ Κώστα Κατσίμπαλη ὁ Millerand ἐξηγεῖ τὸ διπλὸ ἐλατήριον τῆς ἐπέμβασίς του ὡς Γάλλος, πιστὸς στίς ἔνδοξες οἰκουμενικὰς παραδόσεις τῆς χώρας του καὶ ὡς σοσιαλιστὴς, δηλαδὴ ὑποστηρικτὴς τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιάθεσης τῶν λαῶν. Τὸ ἴδιον καὶ ὁ Jaures στὴ Βουλὴ, ὅπως καὶ ἀπὸ τὶς ἐπάλλξεις τῶν ἐφημερίδων, τῆς δικῆς του *La Dérêche de Toulouse* καὶ τῆς *Petite République*, καταδικάζει τὴν πολιτικὴν τοῦ Hanotaux ὡς μὴ γενναίουφνη, ὡς δορυφόρον τῆς ρωσικῆς διπλωματίας καὶ τελικὰ ὡς ἀντιφατικὴν, γιὰτὶ ἐκεῖ πὺν πρεσβεύει τὴν εἰρήνην, μὲ τὴν χλιαρὴν τῆς ἐπιείκεια ἀπέναντι στὸ Σουλτάνον, προκαλεῖ ἀναπόδραστα τὴν ἐξέγερσιν τῶν καταπιεζομένων πληθυσμῶν καὶ τελικὰ τὸν πόλεμον. Σὰν ἐκτραγεῖ ὁ ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος, πὺν τὸν εἶχε προῖδει ἀπὸ τὶς 22 Φεβρουαρίου, ὁ Jaures θὰ γράφει στὴν *Dérêche de Toulouse*, στίς 21 Ἀπριλίον, μιὰ παλλόμενη συνηγορία ὑπὲρ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδας. Γράφει: «Ἐδῶ καὶ ἕναν αἰῶνα οἱ Κρητικοὶ παλεύουσιν ἐναντίον τῆς Τουρκικῆς τυρανίας. Κάθε δέκα χρόνια ξεσηκώνονται καὶ πάνω ἀπὸ τὸ βραχίονα θαλάσσης πὺν τοὺς χωρίζει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, στέλνουν μιὰ συγκινητικὴ ἔκκλησιν, σὲ νεοελληνικὴ γλῶσσα, στοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμόθρησκους ἀδελφούς τους. Στὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδας καταφεύγουν ἐδῶ καὶ ἑκατὸ χρόνια ὅλοι οἱ Κρητικοὶ πατριῶτες, οἱ νικημένοι, οἱ ἐξόριστοι. Καὶ ἐπὶ πλέον, γιὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξίν τους, τὸ ἐμπόριόν τους, οἱ Κρητικοὶ ἔχουν ἀνάγκη νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν στείρα κατοχὴν τοῦ Τούρκου καὶ νὰ συνδεθοῦν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνότητά. Ἡ Ἑλλάδα λοιπὸν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προστρέξει στὴ βοήθειαν τῆς Κρήτης καὶ ἡ τοποθέτησιν ἐναντίον τῆς καὶ ὑπὲρ τοῦ Τούρκου ἦταν ἕνα εὐρωπαϊκὸν ἔγκλημα» (*un crime européen*).

Νὰ πὺν ὅμως, ἀπὸ τὰ θρανία τῆς δεξιᾶς, ὑφώνεται μιὰ παράλληλη, τὸ ἴδιον γενναίουφνη, ἀντικυβερνητικὴ φωνή. Μιλᾷεῖ ὁ συντηρητικὸς καθολικὸς βουλευτὴς Denis Cochin, γιὰ νὰ χτυπήσει καὶ αὐτὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα. Μιὰ πὺν δὲν κάναμε τίποτα, λέει, γιὰ τοὺς Ἀρμενίους, ἄς γίνεῖ τουλάχιστον μιὰ ἐπέμβασις ὑπὲρ τῶν Κρητικῶν. Καὶ στὸ γράμμα του στὸν Κώστα Κατσίμπαλη, ὅπως καὶ στὴ Βουλὴ, ἐπικαλεῖται τὴν διπλὴν μακρόχρονη φιλελληνικὴ παράδοσιν: ἀπὸ τὴν μιὰ τῶν μοναρχικῶν καὶ καθολικῶν πὺν πονᾶνε ἕνα μαρτυρικὸν

χριστιανικό λαό και τῶν προοδευτικῶν και ἀριστερῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη πὸν τοὺς παρακινεῖ, καθὼς εἶδαμε, ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν, τὴ διπλὴ παράδοση τοῦ φιλελεύθερου Benjamin Constant και τοῦ συντηρητικοῦ Bonald. Καὶ στὴ Βουλὴ τώρα ἡ ἀριστερὰ χειροκροτᾷ τὸν Denis Cochin, ὅπως ἡ δεξιὰ πτέρυγα θὰ χειροκροτήσει τὸν Millerand, ὅταν θὰ καταγγεῖλει τὶς σφαγές τῆς Κρήτης.

Στὴν ἀγόρευσὴ του ὁ Denis Cochin — πὸν τὸ ὄνομά του «Ντενὶς Κοσὲν» εἶχε δοθεῖ σ' ἓνα δρόμο τοῦ Πειραιᾶ, ἀλλὰ δὲν ξέρω γιατί τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει ἐξαφανιστεῖ, — ἀναφέρεται στὴ συγκίνηση πὸν τὸ Κρητικὸ προκάλεσε ἀνάμεσα στὴ Γαλλικὴ νεολαία. Ὑπαινίσσεται κάτι φιλελληλικές διαδηλώσεις πὸν, στοὺς δυὸ μῆνες Φλεβάρη και Μάρτη, ξεσηκώσανε τὸ Quartier Latin. Μιὰ ἀπὸ αὐτές, μᾶς πληροφορορεῖ ἡ κυβερνητικὴ Figaro, εἶχε συγκεντρώσει και συμπιλιώσει δεξιὺς φοιτητές και ἀριστεροὺς ἐργάτες πὸν, ἐνῶ τσακωνόντουσαν μεταξὺ τους γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ πολιτικὰ τῆς Γαλλίας, τοὺς συνένωνε ὡστόσο μιὰ κοινὴ συμπάθεια πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ ὑπόθεση, σύμφωνα με τὸ ἴδιο ιδεολογικὸ σχῆμα πὸν εἶδαμε στὸν κοινοβουλευτικὸ χῶρο.

Μ' αὐτοὺς τοὺς ἐδαίσητους και ἐνθουσιώδεις νέους συμφωνεῖ πλήρως ἡ γαλλικὴ διανόηση πὸν σύσσωμη στρατεύεται ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδας. Τὴ συμπαράστασή τους δηλώνουν ἀκαδημαῖκοι ὅπως ὁ Francois Corpée,¹ ὁ Henri Houssaye, ὁ Edouard Hervé, τὰ μέλη τοῦ Συνδέσμου Συγγραφέων (Association des Gens de Lettres). Στὸ ἀρχεῖο Κατσιμπαλη¹ ὑπάρχει ἓνα φλογερὸ γράμμα τοῦ ἀνέκαθεν θαυμαστῆ και συνηγόρου τῆς ἠρωικῆς Ἑλλάδας μουσικοσυνθέτη Bourgault - Ducoudray πὸν εἶχε δουλέψει πάνω στὰ δημοτικὰ ἑλληνικὰ τραγούδια και τὸ μοιραῖο Μάη θὰ βρεθεῖ νοερὰ και πάλι στὸ πλευρὸ τοῦ μαχομένου ἑλληνικοῦ ἔθνους. Διάσημοι ἠθοποιοί, ὅπως ὁ Mounet-Sully, ὁ Coquelin, ὁ Cadet, ὁ Silvain, ἡ Sarah Bernhardt προσφέρουν τὴ συμμετοχὴ τους σὲ μιὰ γιορτὴ πὸν ὀργανώνουν οἱ Ἑλληνες φοιτητές τοῦ Παρισιῶ, γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀρωγὴ στοὺς 23.000 Κρητικὺς πρόσφυγες πὸν βρήκανε ἄσυλο στὴ Γαλλία.

Ἐγκυρες λογοτεχνικὲς φωνές μπαίνουν σ' αὐτὴ τὴ φιλελληρικὴ χορωδία. Στὸ Le Mannequin d'Osier ὁ διάσημος κίβλας Anatole France ἐκφράζει τὴν «ἀηδία» του μπροστὰ στὶς προδοσίες τῆς ἐπίσημης πολιτικῆς ἀπέναντι στοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς γενικὰ τῆς Ἀνατολῆς και σαρκάζει τὴν κυβερνητικὴ ἀδιαφορία γιὰ «τοὺς τόσο λίγο ἐνδιαφέροντες Ἑλληνες». Ὁ ἤδη πολὺ γνωστὸς θεατρικὸς συγγραφέας Edmond Rostand, στὶς 11 Μαρτίου, ἀφιερώνει στὴν Ἑλλάδα ἓνα μεγάλο ποίημα 224 στίχων,

1. Στὸ ἴδιο ἀρχεῖο βρίσκεται και μιὰ εὐχλωττὴ συνηγορία ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ὑπόθεσης ἀπὸ τὸν τέως διπλωμάτη Κόμητα Charles De Moüy πὸν εἶχε γνωρίσει και ἀγαπήσει βαθειὰ τὴν Ἑλλάδα τὰ 7 χρόνια πὸν εἶχε ὑπηρετήσει ὡς πρέσβης τῆς Γαλλίας.

πού μᾶς τὸ ὑπέδειξε ὁ *Paul Méneestrel* πού τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ ἀπὸ δῶ¹. Σὲ ὄργιλο, μεγαλόστομο καὶ κάπως μελοδραματικὸ τόνο πού κάποιον κάποιον προαναγγέλλει τὸ λόγο τοῦ δημοφιλέστατου *Cyano de Bergerac*, ὁ Μασσαλιώτης στιχουργός, λάτρης τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς καινούργιας Ἑλλάδας, καυτηριάζει τὴν ἀπὸ τὴν ἀνάποδη σταυροφορία τῆς τουρκόφιλης Εὐρώπης ἐναντίον τῆς Κρήτης καὶ τίθεται αὐτὸς στὸ πλευρὸ τῶν ὠραίων εὐγενικῶν νέων, τῶν μπεροφόρων φοιτητῶν, λέγοντας, στὴν ἀποστροφὴ του στὴν Ἑλλάδα:

Tu verras se mêler aux lauriers des Aèdes

Les bérêts des étudiants

Σ' αὐτὴν τὴν ποιητικὴ συμφωνία δὲν λείπει οὔτε ἡ φωνὴ τῆς ἐπαναστατικῆς Γαλλίας, καὶ τί φωνή! Αὐτὴ τῆς φλογερῆς ἀγωνίστριας τῆς Κομμούνιας, *Louise Michel*, τῆς «καλῆς *Louise*», πού, μετὰ τὴν ἐξορία της στὰ κάτεργα τῆς Νουμέας, ὅπου τὴ στείλανε τὰ στρατοδικεῖα τοῦ *Monsieur Thiers*, τοῦ φεῦ! Μασσαλιώτη Κυρίου Θιέρσου, δὲν ἔπαυε νὰ μάχεται ἴσαμε τὸ τέλος τῆς ζωῆς της γιὰ τὴν κοινωνικὴ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ δικαιοσύνη. Ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια στὰ χαρτιά τῆς *Louise Michel* στὸ *Amsterdam*, ὁ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ *Aix-en-Provence Daniel Armoathe* ἀνακάλυψε ἓνα ποίημα² γιὰ τὴν Κρήτη μὲ τίτλο *SURGE!* πού τὸ ἔγραψε στὸ Λονδίνο, στίς 18 Μαρτίου 1897, «στὸν καιρὸ τοῦ πολέμου τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Κρήτης», καθὼς σημειώνει ἡ ἴδια ἢ σχεδὸν ἑβδομηντάρια ἐπαναστάτρια. Σὲ δεκαπέντε στροφὲς τετραστίχων, καταγγέλλει μὲ ὄργη τὴ συνωμοσίαν τῶν Δυνάμεων ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας καὶ μὲ προφητικὴ ἔξαρση ἀναγγέλλει τὴν τελειωτικὴ νίκη τῶν «Τιτάνων» τῆς Ἑλλάδας, ὄλων τῶν λαῶν πού παλεύουν ἐναντίον τοῦ παλιοῦ ἐτοιμόρροπου τυραννικοῦ κόσμου, ὅπως καὶ τὴν ἀνθιση τῆς ἀνεπανάληπτης Ἑλευθερίας. Κ' αὐτὴ ἡ κραυγὴ, ἂν δὲν παρουσιάζει λογοτεχνικὴ ἀξία, ἀποτελεῖ μιὰν εὐγλωττὴ μαρτυρία ὑπὲρ τοῦ μαχόμενου ἑλληνισμοῦ καὶ μιὰν ἐκδήλωση ψυχικῆς ἀλληλεγγύης μὲ τὸν ἡρωικὸ κρητικὸ λαό, ἐκ μέρους μιᾶς ἐπίσης ἀδάμαστης μαχήτριας τῆς ἀριστερο-ἀναρχικῆς παράταξης τῆς Γαλλίας.

Ἄς γυρίσουμε στοὺς «φοιτητικὸς μπερέδες». Σὲ τέσσερις καθολικοὺς φοιτητῆς τοῦ Παρισιοῦ, δὲν θεωρήθηκε ἀρκετὴ ἡ ψυχικὴ καὶ οἰκονομικὴ συμπαράσταση στὴν Κρητικὴ ὑπόθεση. Ἐννοοῦσαν νὰ τῆς προσφέρουν καὶ σωματικὴ συμμετοχὴ. Καὶ ἔτσι, τὸ δεῦτερο 15θήμερο τοῦ Φλεβάρη, πῆραν τὴν ἄγουσα γιὰ τὴν Ἑλλάδα μὲ σκοπὸ νὰ πολεμήσουν στίς γραμμὲς τῶν ἐπαναστατημένων Κρητικῶν. Δὲν μάθαμε ἐὰν τὰ κατα-

1. Edmond Rostand «Pour la Grèce» dans «le Cantique de l'Aile» (Charpentier et Fasquelle 1922). Τὸ ποίημα μεταφράστηκε ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο φίλο Méneestrel.

2. Τὸ ποίημα *SURGE!* τῆς *Louise Michel* δημοσιεύθηκε στὴ *REVUE ANARCHISTE*, ἀρ. 12, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1930.

φέρανε και ποιὰ ἦταν ἡ τύχη τους. Ἡ Figaro μόνο μᾶς πληροφορεῖ ὅτι φθάνοντας στὴν Ἀθήνα, συγκλονισμένοι ἀπὸ τὸ δράμα τῶν Κρητικῶν προσφύγων, δυὸ ἀπὸ αὐτοὺς στείλανε ἀμέσως στοὺς ὁμοθρήσκους συντρόφους τους στὸ Παρίσι τὴν ἐξῆς τηλεγραφικὴ ἔκκληση: «Χιλιάδες Κρητικοί, γυναῖκες, γέροι, παιδιὰ εἶναι ἐδῶ ἄστεγοι και πεινασμένοι. Ἴκετεύουμε τοὺς συντρόφους μας ν' ἀνοίξουν στὸ Σύνδεσμο ἕναν ἔρανο ὑπὲρ αὐτῶν».

Ἐνα λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ τὰ τέσσερα καλὰ παιδιὰ ποὺ μὲ ἄλλον σύντροφό του εἶχε ὑπογράφει τὴ γεμάτη λύπηση ἔκκληση γιὰ ἀρωγὴ λεγόταν Aubanel και ἦταν ἀνηψιὸς τοῦ μεγάλου λυρικοῦ, «διαλεκτικοῦ», ἐνοῶ προβηγκιανόφωνου ποιητῆ Théodore Aubanel, ποὺ, στὸ πλευρὸ τοῦ Mistral, στάθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ ποὺ τὸ 1854 ἀποφάσισαν τὴ λογοτεχνικὴ ἀνάσταση τῆς γλώσσας τῆς Νότιας Γαλλίας, τῆς τόσο λαμπρῆς και ἀκτινοβόλας στὸ μεσαίωνα Langue d'Oc και ἰδρύσανε τὸ σπουδαῖο κίνημα τοῦ Félibrige. Ὁ ἴδιος ὁ Théodore Aubanel ὑποστήριξε σ' ἕνα γνωστὸ του ποίημα ὅτι ἦταν ἀπόγονος «ἐνὸς Ἑλληνα καπετάνιον ποὺ φοροῦσε θώρακα στὰ χρόνια τοῦ Βαρβαρόσα». Ἐν ἀληθείᾳ ἡ διεκδίκηση αὐτῆ, ἀν και ἴσαμε σήμερα δὲν βρέθηκε ὁ ἀπόγονος αὐτός, μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε ὅτι στὶς φλέβες τοῦ νεαροῦ ἀνηψιοῦ του ξαναβράζει τὸ ἥρωικὸ προγονικὸ αἷμα, και ξεκίνησε μὲ τοὺς τρεῖς ἄλλους συμφοιτητές του «*question parti de Franco par arago la Greco*» («ποὺ φέρανε ἀπὸ τὴ Γαλλία γιὰ νὰ βοηθήσουν τὴν Ἑλλάδα»), καθὼς γράφει ὁ ἴδιος ὁ Μιστρᾶλ. Κι' ἔτσι κατεβήκαμε ἐμεῖς ἀπὸ τὸ Παρίσι στὴν ἀγαπημένη μας Προβηγκία, τὴν ἑλληνογέννητη και ἑλληνότροπη Προβηγκία ὅπου γίνονται παράλληλες ἐκδηλώσεις, ἀλλὰ οἱ περισσότερες ἐστιάζονται στὸ μεγαλειῶδες μνημεῖο τοῦ λόγου, ἴσως τὸ πιὸ παγκοσμίως ὠραῖο θοῦριο ποὺ ἐμπνεύστηκε ποτὲ ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἀγωνιστικὴ Ἑλλάδα, ἐνοῶ τὸ πασίγνωστο «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΥΜΝΟ», στὸ πρωτότυπο INNE GREGAU, τοῦ Φρειδερίκου Μιστρᾶλ.

Γιὰ νὰ τοποθετήσουμε τὸν «Ἑλληνικὸ Ὑμνο» μέσα στὸ γενικὸ κλίμα τοῦ φιλελληνικοῦ τριμήνου, ἀρκεῖ νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Félibre μᾶς τὸν ὀλοκλήρωσε στὶς 23 Φεβρουαρίου, τὴν ἐπομένη δηλαδὴ ἀκριβῶς τῆς δεύτερης συνεδρίασης τῆς Βουλῆς ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω. Δημοσιεύτηκε στὶς 27 Φεβρουαρίου, στὴν προσωπικὴ ἐφημερίδα τοῦ Μιστρᾶλ ποὺ ἔβγαυε στὶς 7, 17 και 27 τοῦ μηνός, στὸ Palais du Roure τῆς Avignon ποὺ εἶχε βάλει στὴ διάθεσή του ἡ θαυμάστριά του ἀρχόντισσα Madame de Flandreyzy - Espérandieu.

Κάπως ἀπροσδόκητα ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ λεγόταν *L' Aiolie*, δηλαδὴ «ἡ σκορδαλιά». Μάλιστα στὸ πάνω μέρος τοῦ φύλλου, ἀριστερὰ ἀπὸ τὸν τίτλο, μιὰ μικρὴ βινιέττα παρίστανε ἕνα προβηγκιανὸ και μιὰ προβηγκιανή, μὲ τὴν τόσο κομπῆ τοπικὴ ἐνδυμασία τῆς Arles, τὴν ὥρα ποὺ δένουν τὸ σκόρδο μὲ τὸ λάδι, μέσα στὸ πατροπαράδοτο γουδί, σύμβολο γιὰ τὸν Μιστρᾶλ σφιχτῆς ψυχικῆς ἐνότητας και παράγοντας ἀνθρωπι-

νης συναδέλφωσης, *compagnie*, καθώς θα λέγαμε σήμερα. Γράφει κάποιον «γύρω από μια μυρωδάτη και σαν χρυσή κλωστή ξανθοκόκκινη σκορδαλιά, πού είναι, σās ρωτάω, οί άνθρωποι πού δέν αναγνωρίζονται ως αδέρφια». 'Ο δυνατός καρπός τῆς μεσογειακής γῆς ἔχει ἄλλωστε τίτλους εὐγενείας : στό πρώτο τεῦχος τῆς ἐφημερίδας του ἐπικαλεῖται ὁ προβηγκιανός μας τόν σκορδοφάγους ἀρχαίους "Ἕλληνες. «'Ανάμεσα σ' αὐτούς πού μᾶς λένε ὅτι συχαίνονται, πολλοί δέν ὑποπτευθήκανε ἕνα πολὺ ἀπλό πράγμα, ὅτι στό Συμπόσιο τοῦ Πλάτωνα ὁπωσδήποτε, φάγαμε περισσότερο σκόρδο παρὰ *crème à la chantilly*».

Τῇ λέξει σκόρδοδον μορεῖ νά τὴν ἔμαθε ὁ ἑλληνομαθὴς Μιστρὰλ διαβάζοντας 'Αριστοφάνη καὶ νά γέλασε μὲ τὸ ἀστεῖο σύνθετο τοῦ κωμικοῦ «σκορδοδοπανδοκεντριαριτόπωλις», ἴσως πάνω στὰ θρανία τοῦ βασιλικοῦ λυκείου τῆς *Anignon* ὅπου ἔκανε λαμπρὲς κλασσικὲς σπουδὲς καί, σύμφωνα μὲ μιὰ πληροφορία πού χροστᾶμε στὴν *Kuoria de Flandreyzy-Espérandien*, τρία χρόνια συνέχεια ἀπέσπασε βραβεῖα ἢ δευτέρια (*accessits*) στό μάθημα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν. 'Απὸ τότε μετέφρασε Θεόκριτο στὰ προβηγκιανὰ καὶ σὰν δημοσίευσσε τὸ 1859 τὸ πρώτο μεγάλο ἐπικολυρικὸ ποίημά του, τὴ *Mireto*, πού ἀμέσως τὸν καθιερώνει, θὰ παρουσιαστῆ ταπεινόφρονα σὰν «μαθητὴς τοῦ μεγάλου δασκάλου του 'Ομήρου». (*Umble escoulan d'ou grand Oumero*).

Γενήθηκε ὁ Μιστρὰλ τὸ 1830, σὰν εἶχε τελειώσει ἡ πρώτη περίοδος τοῦ ἑλληνικοῦ ξεσηκωμοῦ, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἔλξη πού ἀσκει πάνω στὸν ἑλληνοθρεμμένο προβηγκιανὸ ποιητὴ ὁ ἀγώνας τοῦ σύγχρονου ἀλύτρωτου ἀκόμα ἑλληνισμοῦ ἔχουμε ἕνα ἐνδιαφέρον προηγούμενο. Αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ διαπιστώνουμε ἀπὸ τὸ 1867, 30 χρόνια δηλαδή ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού μᾶς ἐνδιαφέρει σήμερα καὶ πάλι πρόκειται γιὰ τὴν Κρήτη, γιὰ τὴν μεγαλειώδη, αἱματηρὴ ἐπανάσταση τοῦ 66-69 πού τόσο συγκλόνησε τὸν *Victor Hugo*, πάνω στὸν ἀγγλορομανδικὸ βράχο τῆς ἐξορίας του. 'Ο Μιστρὰλ τότε δέν κάνει συνηγορικὲς ἐκκλήσεις, ἀλλὰ μιὰ συγκεκριμένη χειρονομία ἀλληλεγγύης μὲ τὸν ἐπαναστατημένο Κρητικὸ λαό. Συνθέτει μιὰ καντάτα μὲ τίτλο «Τὰ παιδιά τοῦ 'Ορφέα» πού τραγουδήθηκε στίς 2 τοῦ 'Απριλίου τοῦ 1867, στὴ Μασσαλία, ἀπὸ μιὰ ὁμώνυμη χορωδία, σὲ μιὰ μουσικὴ βραδιά μὲ εἴσοδο πού ὀργανώθηκε, ἔλεγε ἡ πρόσκληση, «γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν θυμάτων τῆς κρητικῆς ἐξέγερσης». "Ενας στίχος τῆς καντάτας ἔμεινε σὰν τὸ δελτίο ταυτότητος τῶν τέκνων τῆς Φωκιανῆς Προβηγκίας: *Sian li felen de la Greco immourtali* (Εἴμαστε τὰ παιδιά τῆς ἀθάνατης Ἑλλάδος). Τριάντα χρόνια ἀργότερα εἶναι τὰ ἴδια υἱικὰ αἰσθήματα πού ἐμπνέουν στό φιλήσυχο κάτωκο τῆς *Maillane* τὸ μεγαλόπνοό του 'Ελληνικὸ "Ἦμνο.

Μήπως ἡ ποιητικὴ του αὐτὴ πράξη στό ἱστορικὸ κλίμα τοῦ '97 ἀνάγεται σὲ μιὰν

δορισμένη πολιτική του τοποθέτηση; Είναι αλήθεια ότι ἔφηβος, τὸ 1848, ὁ Μιστρὰλ εἶχε ἐνθουσιαστεί ἀπὸ τὸ καινούργιο ἐπαναστατικὸ μῆνυμα τῆς ἐποχῆς καὶ υἰοθέτησε μιὰ γιὰ πάντα αὐτὸ τὸ δημοκρατικὸ πλατύγνωρο καπέλο ποῦ, ἀγαπητοὶ φίλοι Ἕλληνες, τὸ λέτε ἀκόμα ἐσεῖς «ρεπούμπλικα». Στὸ μεταξὺ ὅμως εἶχε γυρίσει στὴ συντηρητικὴ παράδοση καὶ φαίνεται μάλιστα, ὅτι ἐρωτοτροποῦσε κάπως μὲ τὴ μοναρχικὴ παράταξη τοῦ Charles Maurras, διακριτικὰ ὅμως, γιατί ἔβαζε τὴ λογοτεχνικὴ ἀνανεωτικὴ του ἀποστολὴ πάνω ἀπὸ κάθε πολιτικὴ στράτευση. Βασικὰ ἀνήκει ὁ Μιστρὰλ, ὅπως καὶ ὁ Denis Cochin, στὴν πνευματικὴ οἰκογένεια τῶν καλοπροαίρετων δεξιῶν καθολικῶν πατριωτῶν ποῦ τοὺς συγκινεῖ ἡ δοκιμασία ἐνὸς μικροῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ἀδικημένου γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ ἀπὸ τὴν Ἑδρώπη, «τὴ σκυφτὴ καὶ βουβὴ» Ἑδρώπη, καθὼς χαρακτηρίζεται ὑποτιμητικὰ στὴν τέταρτη στροφὴ τοῦ Ὑμνου. Καὶ εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι, μετὰ τὸ Μαραθῶνα καὶ τὴ Σαλαμίνα, ὁ ποιητῆς ἐπικαλεῖται καὶ τὴ σημερινὴ «απο crestiano», «τὴν χριστιανικὴ ψυχὴ» τῶν ἀπογόνων τοῦ Λεωνίδα.

Ὁ Inne Gregau ὅμως δὲν ἀποτέλεσε μόνο μιὰ ἀτομικὴ, ἀπομονωμένη χειρονομία. Στάθηκε ἀπεναντίας ἡ ἀφετηρία μιᾶς ἀλυσίδας ὁμαδικῶν ἐκδηλώσεων στὴν Προβηγκία ὅπου, ὅπως καὶ στὸ Παρίσι, ἔπαιξαν πρωτεύοντα ρόλο οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι καὶ ἡ νεολαία.

Σύμφωνα μὲ μιὰ ἰδιωτικὴ πηγὴ, στὴν ἴδια ἐβδομάδα ποῦ γράφτηκε στὴ Mailane — 15 χιλιόμετρα περίπου ἀπὸ τὴν Avignon — στὴ Μασσαλία ἔγινε μιὰ πρώτη ἐκδήλωση φοιτητῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδας. Ἀφοῦ γραφεῖ ὁ Inne Gregau, θὰ τὸ μελοποιήσει ἀμέσως ὁ συνθέτης Gilles Borel ἀπὸ τὸ Aix-en-Provence. Σὲ ὅσους ἀπὸ τοὺς ἀκροατῆς μας θὰ εἶχαν τὴν περιέργεια νὰ γνωρίσουν καὶ τὴ μουσικὴ τοῦ Ὑμνου θὰ τοὺς συμβούλευνα νὰ κοιτάξουν ἕνα φεινὸ τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ Ο ΛΥΧΝΟΣ, ὄργανο τοῦ ἀκτινοβόλου συλλόγου Connaissance Hellénique ποῦ ἔχει ἔδρα τὸ Aix-en-Provence, μὲ ἀκούραστη πρόεδρο τὴ φίλη μας Renée Jacquin, ἀρχισυντάκτρια τοῦ περιοδικοῦ. Τὸ τεῦχος τοῦ Ἰανουαρίου 1991 λοιπὸν εἶναι ἕνα ἀφιέρωμα στὴν Provence Grecque, ἀπὸ τὴν θρυλικὴ Φωκιανὴ μύθη στὸν ἑλληνισμό, 600 χρόνια πρὸ Χριστοῦ, ἴσαμε τὸν Jean Gioino καὶ τὴ λαμπρὴ ἑλληνίστρια καὶ ἀκαδημαϊκὴ Madame de Romilly, περνώντας ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ λόγια καὶ τὴ μουσικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑμνου καὶ τὸ πολύφωνο ποίημα «Ὁ Ὑμνος τοῦ Μιστρὰλ» ποῦ ὁ νεαρὸς Ἀγγελοσ Σικελιανὸς ἀφιέρωσε στὸ θάνατο τοῦ Μιστρὰλ τὸ 1914.

Ἄλλὰ ἂς γυρίσουμε στὸν ἀγωνιστικὸ Μάρτη τοῦ 1897. Στὰ μέσα τοῦ μήνα, καθὼς φαίνεται, ὁ Ὑμνος ἀρχίζει τὴ μαχητικὴ του διαδρομὴ στὸ ἑλληνικὸ προξενεῖο τῆς Μασσαλίας ὅπου ὁ Πρόξενος, ὁ Ἀρχιμανδρίτης καὶ ὅλοι οἱ παρόντες στὸ ἄκουσμα τοῦ παιάνα κλαῖνε ἀπὸ ἐνθουσιασμό (estrambord). Πᾶμε τώρα στὴ δυτικὴ ἄκρη τοῦ χώρου

τῆς *Langue d'Oc*, στὴν *Toulouse*, ὅπου στὶς 20 Μαρτίου εἶναι ἓνας ἀρχαιολόγος, ὁ *Emile Cartailhac* ποὺ ἀπαγγέλλει στὸ πρωτότυπο τὸ *Inne Gregau*, μπροστὰ σὲ μιὰ μεγάλη συγκέντρωση φοιτητῶν ποὺ τὸ χειροκροτοῦν ἑπτὰ διαδοχικὲς φορὲς μὲ ρυθμὸ, τὰ λεγόμενα *bans* (7 *bans d'applaudissements*).

Μιὰ ἐβδομάδα ἀργότερα ἔρχεται ἡ σειρά τῶν φοιτητῶν τοῦ *Montpellier* πού, μαζὶ μὲ τὸν ὕμνο τῶν *Félibres Coupo Santo* τραγουδᾶνε καὶ ξανατραγουδᾶνε τὸ *Inne Gregau*.

Γιὰ τὸ ἴδιο βράδυ, 27 Μαρτίου, δυὸ μέρες μετὰ τὴν Ἐθνικὴ γιορτὴ τῶν Ἑλλήνων, στὴ Μασσαλία, ἔνα μεγάλο δημόσιο συλλαλητήριον, μὲ εἰσιτήρια «ὕπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ὑπόθεσης», εἶχε ὁργανωθεῖ στὸ Ἀμφιθέατρο τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς, ἀλλὰ τὴν τελευταία στιγμή ἡ Ἀστυνομία, ὄργανο τοῦ κυβερνητικοῦ «οὔτε-οὔτε ἰσμοῦ», ἀπαγόρευσε τὴν ἐκτέλεση ἀπὸ μιὰ μαρσεγιέζικη χορωδία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑμνου «ὡς ἐπικίνδυνον, γράφει εἰρωνικὰ ἡ *Aioli*, καὶ ἱκανοῦ νὰ διαταράξει τὴ θαυμαστὴ συμφωνία τῶν ὠραίων Μεγάλων Δυνάμεων». Ὅμως δὲν τὸ βάζουν κάτω οἱ ὁργανωτές, ἀποσύρεται τὸ κοινὸ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἀντοσχεδιάζεται μιὰ ἰδιωτικὴ συγκέντρωση στὴν αἴθουσα τοῦ «Καλλιτεχνικοῦ Συλλόγου» ὅπου ἓνας καθηγητῆς ὀνόματι *Gustave Dereras*, δόκτορας τῆς φιλοσοφίας, κάνει μιὰ διάλεξη —ποὺ θὰ τυπωθεῖ ὕστερα— γιὰ τὸ Μάρκο Μπότσαρη ὅπου βρῖσκει τὴν εὐκαιρία νὰ παινέσει τὸ ποίημα τοῦ Μιστρᾶλ. (Ἐδῶ ἂς ὑπογραμμίσουμε τὴν καταπληκτικὴ ὑστεροφημία στὴ Γαλλία, 60-70 χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, τοῦ ἥρωα τῆς Ἀνεξαρτησίας, ὄχι μόνον στὸ ἔργο ἐνὸς *Victor Hugo* ὅπου ἐμφανίζεται κάθε τόσο ἴσαμε τὸ 1870, ἀλλὰ καὶ στὴ μνήμη ἐνὸς νομάρχου τοῦ νομοῦ τοῦ Σηκουάνα πού, τὸ 1879, πρότεινε στὸ Δῆμον τοῦ Παρισιοῦ τὴ μετονομασίαν ἐνὸς δρόμου στὸ δέκατο ἔνατο διαμέρισμα, ὥστε ἀπὸ *Rue Vera Cruz* νὰ γίνῃ *Rue Botzaris*. Καὶ πάλι λοιπὸν τὸ 1897 στὴ Μασσαλία τιμήθηκε ἡ μνήμη τοῦ θρυλικοῦ Σουλιώτη ἥρωα).

Ἄς τελειώσουμε ὅμως τὸν πλανώδη κύκλον τοῦ ὕμνου στὴν Προβηγκία. Τὸ ἴδιον βράδυ ποὺ στὴ Μασσαλία, ὅπως εἶδαμε, ἡ φιλελληνικὴ ἐκδήλωση προσκρούστηκε σὲ ἀστυνομικὴ ἀπαγόρευση, τὰ ἴδια προσκόμματα συναντᾷ μιὰ παράλληλη συγκέντρωση στὸ *Aix-en-Provence* (ποὺ τὴν ἀποκαλοῦσαν «τὴν Ἀθήναν τοῦ Νότου»), τὴν ἀγαπημένην μας πανεπιστημιακὴν πολιτείαν ἀπ' ὅπου πέρασαν ἀρκετοὶ Ἕλληνες φοιτητῆς (καὶ νὰ μοῦ ἐπιτραπεῖ ἐδῶ νὰ τιμήσω μὲ εὐλάβεια καὶ ἀδελφικὴ ἀγάπη τὴ μνήμη τοῦ πρόσφατα χαμένου, λαμπροῦ νομικοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ, τοῦ ἀξέχαστου πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ πιστοῦ συναγωνιστῆ τῆς Κυπριακῆς ὑπόθεσης, τοῦ ἀξέχαστου φίλτατου Γιώργου Τενεκίδου). Στὶς 27 Μαρτίου λοιπὸν, μιὰ ποὺ ἡ ἀστυνομία ἀρνήθηκε τὴ χρῆσιν τοῦ Δημοτικοῦ θεάτρου τοῦ *Aix*, τὸ συλλαλητήριον μεταφέρεται στὸ ἰδιωτικὸν Γαλλο-προβηγκιανὸν θέατρο. Πάνω στὴ σκηνή, μιὰ νεαρὴ καί, καθὼς φαίνεται, εὐείδης

κοπέλα, «*Madamisello Savournin*», ή ίδια προβηγκιανόφωνη ποιήτρια, (*félibresse*), ντυμένη με ελληνική φορεσιά, κρατώντας στο χέρι μια ελληνική σημαία, τραγουδάει όλες τις στροφές του Ύμνου «μ' ὄλην τὴν ὀρμὴ μιᾶς ὁμορφῆς νεότητος», γράφει ἡ Αἰόλι, ἐνῶ μιὰ καλὴ χορωδία τὴν συνοδεύει στὸ ρεφραίν καὶ ὅλο τὸ ἀκροατήριο ξεσπάει σὲ χειροκροτήματα. Τέλος, ἀφοῦ κυκλοφόρησε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ὁ Ὑμνος ἐπιστρέφει στὸ μέρος ὅπου δημιουργήθηκε καὶ τὴν Κυριακὴ 4 Ἀπριλίου τὸ βράδυ, στὴ *Maillane*, μιὰ ομάδα 15-20 νέων τραγουδιστῶν ἀπὸ τὸ χωριό, μετὰ τὴν συνοδεία ἑνὸς ταμπούρου (*tambourin*), ἔρχονται κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ προσφέρουν μιὰ καντάτα μετὰ τὸ ἴδιο του τὸ τραγούδι.

Στὸ μεταξὺ, μετὰ μιὰ ἐκπληκτικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ταχύτητα, ὁ Ὑμνος εἶχε φτάσει στοὺς φυσικοὺς ἀποδέκτες του στὴν Ἀθήνα, εἶχε μεταφραστεῖ στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ καὶ δημοσιευτεῖ στὴν πρώτη σελίδα στὸ τεῦχος τῆς 9ης Μαρτίου 1897 τῆς ἐφημερίδας Ἑστία — δηλαδή, ἂν προστεθοῦν οἱ 13 μέρες τοῦ παλιοῦ ἡμερολογίου, 23 μέρες μόνο μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ πρωτότυπου στὴν Αἰόλι. Τὴν ἴδια μέρα πού βγήκε ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση, ὁ Δροσίνης, διευθυντὴς τῆς Ἑστίας, ἔστειλε στὸν Προβηγκιανὸ φιλέλληνα ἕνα θερμότατο εὐχαριστήριο γράμμα. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Κώστας Κατσίμπαλης πού τοῦ μεταβιβάζει τὸ φλόγερό ἐνθουσιασμό τῶν Ἀθηναίων ἀναγνωστῶν.

Ἄπο δῶ κι' ἐμπρὸς θὰ γίνεῖ δημοφιλὴς ὁ Ἑλληνικὸς Ὑμνος σ' ὀλόκληρο τὸν ἑλληνικὸ λαό, τουλάχιστον ἡ ἡρωικὴ ἐπωδός, καθὼς τὴν ἀπόδωσε ὁ Παλαμᾶς:

Κι ἂν πρέπει νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα

θεία εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Μετὰ τὴν ποιητικὴ ἀδεία παρανόηση μετὰ τὴν ὁποία ὁ Ἑλληνας μεταφραστὴς ὠραιοποίησε τὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου στίχου ὅπου στὸ πρωτότυπο δὲν ὑπάρχει ἡ πρόταση «Θεία εἶν' ἡ δάφνη», ἀλλὰ μόνο ἡ γαλλικὴ μετάφραση λέει «*Palme de Dieu!*» μετὰ θαυμαστικό, δηλαδή κυριολεκτικά: «Μὰ τὸ φοινικόφυλλο τοῦ Θεοῦ!», ὑπερθετικὴ ἔκφραση τοῦ ἐπιφωνήματος «Μὰ τὸ Θεό!». Δὲν πειράζει ὥστόσο ἡ μικρὴ παρανόηση, ἀφοῦ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν καθιέρωσε.

Ἡ ἐδγνωμοσύνη τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν καινούργιο ραφωδὸ της κράτησε πέρα ἀπὸ τὸ '97. Ἐκφράστηκε ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ πνευματικὸ κόσμο διαδοχικὰ τὸ 1904, μετὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ βραβείου Νόμπελ στὸν κορυφαῖο Προβηγκιανὸ ποιητῆ, τὸ 1909 σὰν γιορτάζονται τὰ 50 χρόνια τῆς Μιρεῖο, τὸ 1914, τὸ εἶπαμε, μετὰ τὸ χαμὸ τοῦ ἐμπνευσμένου φίλου ἀπὸ τὴ *Maillane*, τὸ 30-31 γιὰ τὰ ἑκατόχρονα ἀπὸ τὴ γέννησή του καὶ μετὰ τρόπο κάπως πιὸ μόνιμο ἀπὸ τὸν Καλλιθέατη θετὸ Προβηγκιανὸ ποιητῆ Σωτήρη Σκίπη. Στὴν κατοχὴ ὁ Σκίπης εἶχε μεταδώσει τὴ μιστραλιανὴ λατρεία του στὸν γλύπτη καὶ ἀκαδημαϊκὸ Ἀντώνη Σῶχο ὁ ὁποῖος σμίλευσε μιὰ προτομὴ τοῦ Φρειδερί-

κου Μιστραλ πὸν ἐγκαινιάστηκε ἐπίσημα, τὴν 1η Δεκεμβρίου τοῦ 1957, στὴν Καλλιθέα, στὴν πλατεία Κύπρου, συμβολικὴ τοποθέτηση, γιατί, καθὼς τὸ εἶπε ἐκείνη τὴν ἡμέρα ὁ πρέσβης τῆς Γαλλίας, πολιτικὰ πιὸ προχωρημένος ἀπὸ τὸ Quai d'Orsay, ἡ δικαιολογημένη ἀγωνία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὴν Μεγαλόνησο τοῦ Νότου τὸ '97 εἶχε μιὰ συνέχεια, 60 χρόνια ἀργότερα, στὴν παράλληλη ἀγωνία γιὰ τὴν ἄλλη Μεγαλόνησο τῆς ἀκρᾶις Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

Νὰ πὸν ὅμως, ἐδῶ καὶ τρία χρόνια, μάθαμε μὲ κατάθλιψη καὶ ἀγανάκτηση ὅτι διαπράχτηκε μιὰ διπλὴ ἱεροσυλία, ἐναντίον τοῦ ξένου φιλέλληνα ποιητῆ καὶ τοῦ καθιερωμένου Ἑλληνα καλλιτέχνη: γιὰ τεχνικούς λόγους ἡ προτομὴ εἶχε ἀποσυρθεῖ ἀπὸ κάθε δημόσιο χῶρο καὶ εἶχε ἄδοξα κρυφτεῖ σὲ μιὰ ἀποθήκη τοῦ Δημοαρχείου τῆς Καλλιθέας. Ἐδῦγχως μόλις ἔμαθα μὲ ἀνακούφιση καὶ χαρὰ ὅτι ὁ καινούργιος Δήμαρχος Καλλιθέας φροντίζει τούτῃ τῇ στιγμῇ νὰ ἀρθεῖ αὐτὴ ἡ ἱεροσυλία καὶ ὅτι θὰ μπορέσουν ξανά οἱ κάτοικοι καὶ οἱ περαστικοὶ νὰ προσκυνήσουν νοερά τὸ μεγάλο συμπαραστάτη τοῦ ἑλληνισμοῦ, — μεγάλο καὶ σταθερό, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀγαλλίαση πὸν ἐκφράζει στὸ συναγωνιστὴ του Κωστῆ Παλαμᾶ, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1912, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης καὶ γενικὰ γιὰ τὶς ἐπιτυχίες τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα στὴ Βόρειο Ἑλλάδα.

Χαρμόσυνη λοιπὸν θὰ εἶναι συναισθηματικὰ ἡ ἐπανατοποθέτηση τῆς πέτρινης μορφῆς τοῦ Μιστραλ στὴν Καλλιθέα. Πιὸ θετικὴ ἀκόμα θὰ ἦταν ἡ ἔκδοση στὰ Ἑλληνικὰ ἐνὸς ὀλόκληρου ποιητικοῦ ἢ πεζογραφικοῦ ἔργου τοῦ Προβηγκιανοῦ λογοτέχνη. Γιατί, ἐκτὸς ἂν βγήκανε τέτοιες μεταφράσεις μετὰ τὸ 1958 πὸν σταματάει ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία τοῦ Γιώργου Κατσίμπαλη, ἴσαμε αὐτὴ τὴν χρονιά, μόνο σκόρπια ποιήματα ἢ σελίδες γίνηκαν γνωστὰ στὸ ἑλληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινό. Μιὰ σύσταση πὸν ἐμπιστεύομαι στὴ φροντίδα τοῦ Μεταφραστικοῦ Κέντρου τοῦ Γαλλικοῦ μας Ἰνστιτούτου.

Πρὶν τελειώσω θὰ ἤθελα νὰ ὑπογραμμίσω τὴν αἰώνια ἐπικαιρότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὕμνου. Ἡ διεισδυτικὴ διαίθησή του ἐπέτρεψε στὸ βολεμένο μεγαλοκτηματία τῆς Maillane νὰ μπεῖ ψυχικὰ στὴν οὐσία τῆς ἑλληνικῆς λεβεντιᾶς ὅλων τῶν ἐποχῶν. Στὴν ἐπωδὸ τοῦ Ὕμνου ἀκούγεται καὶ μιὰ ἀπόηχος στάσεων ἀπέναντι στὸ θάνατο προγενεστέρων ἀγωνιστῶν ὅπως στὸ στόμα τοῦ Μακρουγιάννη στὸ περὶ φημο διάλογό του μὲ Γάλλους ἀξιωματικούς τοῦ Δερνίς (De Rigny), πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Μύλων, καὶ τὸ προανάκρουσμα μελλοντικῶν ἀνάλογων θυσιῶν, ὅπως αὐτὴ τοῦ 19χρονου Κύπριου μαχητῆ Ἐδαγόρα Παλλικαρίδη, δηλώνοντας, πρὶν ἀνέβει στὸ ἰκρίωμα, «ὁ θάνατος εἶναι ζήτημα λίγων λεπτῶν». Στὴν ὁμιλία του στὰ ἐγκαίνια τῆς προτομῆς, ὁ τότε Δήμαρχος τῆς Καλλιθέας, ἱατρὸς Σκανδαλάκης μᾶς ἀποκάλυψε ὅτι Ἑλληνες αἰχμάλωτοι πατριῶτες τὸ σύνθημα τοῦ Ὕμνου τὸ γράψανε στοὺς τοίχους τῶν φυλακῶν τους. Ἄλλὰ ὁ Κυπριακὸς ἀγώνας μᾶς προσέφερε ἕνα πιὸ τρανὸ ζωντανὸ

παράδειγμα τῆς ἐπικαιρότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑμνου. Πρόκειται γιὰ τὸν τελευταῖο ἥρωα τῆς ΕὐΟΚΑ, τὸν Κυριάκο Μάτση, ἀρχηγὸ τῶν ἀνταρτῶν τῆς Βορείου Κύπρου. Σὰν κατέβηκε μιὰ μέρα ἀπὸ τὸν Πενταδάχτυλο, προδόθηκε καὶ κωλύθηκε στὸ Δίκκομο, - τὸ σήμερον φεῖ! ξενοκρατούμενο Δίκκομο, - ἀπὸ τὰ στρατεύματα κατοχῆς, ἀρνήθηκε νὰ παραδοθεῖ καὶ σκοτώθηκε ἀμυνόμενος στὶς 12 Νοέμβρη τοῦ 58, σὲ ἡλικία 32 χρόνων. Ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ ἀπλὴ σύμπτωση μὲ τὰ λόγια τοῦ Μιστρούλ, ἀλλὰ γιὰ μιὰ συνειδητὴ, ρητὴ, καθημερινὴ ἐπίκλησὶ τους. Μᾶς τὸ διηγῆθηκε ὁ ἐκπαιδευτικὸς Κλεάνθης Γεωργιάδης μετὰ τὸ μνημόσυνο ποὺ εἶχε ὀργανώσει ὁ ἴδιος στὴν Κερύνεια (ἂχ! αὐτὴ ἡ εἰδυλλιακὴ Κερύνεια, ἄλλη ἀνοιχτὴ πληγὴ!) στὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο ποὺ εἶχε ἐκφωνήσει, ἀνέφερε ὅτι ὁ ἥρωας εἶχε κάνει μόνιμο σύνθημα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀγῶνα του τὸ :

Κι ἂν πρέπει τὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα
θεῖα εἶν' ἡ δάφνη! Μιὰ φορὰ κανεὶς πεθαίνει.

Τότε ἡ μαυροφορεμένη μάνα τοῦ Μάτση, ποὺ στεκότανε δίπλα στὸ ρήτορα, μονομύρισε μιλώντας στὸ παιδί της:

«Τοῦτο, Κυριάκο, τὸ ἔλεες κάθε πρωὶ καὶ ἀκόμα τὴν ὥραν ποὺ ξυρίζεσσαν».

Διαχρονικὴ λοιπὸν ἡ Μιστρολιανὴ προσφορά. Καὶ νὰ μιὰ ἄλλη μαρτυρία παράλληλη μ' αὐτὴ τοῦ Δήμαρχου Σκανδαλάκη, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλο γεωγραφικὸ χῶρο. Σύμφωνα μὲ μιὰ προφορικὴ πληροφορία ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ ἀλησμόνητός μας φίλος λογοτέχνης καὶ ἀκαδημαϊκὸς André Chamson, μὲ τὴ διπλὴ του ιδιότητα τοῦ Προβηγκιανόφωνου ποιητῆ καὶ τοῦ στελέχους τοῦ ἀντάρτικου ἀγῶνα, δίπλα στὸν André Malraux, στὰ μακί τῆς Νότιας Γαλλίας. Γάλλοι ἀντιστασιακοὶ πιασμένοι ἀπὸ τοὺς χιτλερικοὺς γράφανε καὶ αὐτοὶ ἀλλὰ στὸ πρωτότυπο, τὸ Inne Gregau στοὺς τοίχους τῶν κελιῶν τους, ἐννοώντας μὲ «la patrio greco» τὴ δική τους γαλλικὴ πατρίδα, καὶ δίνοντας στὸ μήνυμα τοῦ 1897 ἀπὸ τὴ συμπατριώτη τους ὄχι μόνον διαχρονικότητα ἀλλὰ καὶ οἰκουμεινικότητα.

Ἔτσι ὁ ἀπελπισμένος ἀγῶνας, πρὶν ἀπὸ σχεδὸν 100 χρόνια, τῶν «γενναίων Κρητικῶν», καθὼς τοὺς εἶπε ὁ Μακρουγιάννης ποὺ τοὺς εἶχε συμπολεμιστὲς στὸ Μοριά, πέρα ἀπὸ τίς συγκινητικὲς μὰ ἐφήμερες λαϊκὲς καὶ πνευματικὲς φιλελληνικὲς ἐκδηλώσεις τῆς ἐποχῆς, ἐνέπνευσε τὴ δημιουργία ἐνὸς παντοτεινοῦ μνημείου τοῦ λόγου ποὺ ἀποτέλεσε ΚΤΗΜΑ Εἰς Αἴεθ ὄχι μόνον γιὰ τοὺς ἐλεύθερους Ἑλλαδίτες, τοὺς ἀγωνιζόμενους Κρητὲς καὶ Κύπριους, τοὺς ἀντιστασιακοὺς Προβηγκιανούς, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἐραστὲς τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας σ' ὅλοκληρο τὸν κόσμον.

R É S U M É

**Manifestations de philhellénisme en France
aux côtés de la Crète insurgée en 1897**

Le commencement de l'année 1897 voit le peuple crétois se soulever une fois encore, mais maintenant avec l'aide militaire de la Grèce Libre, contre la longue occupation ottomane. Les Grandes Puissances, dont la France, soucieuses du «Concert Européen», envoient des forces dans l'île pour enrayer l'insurrection.

A la Chambre des Députés la politique officielle est condamnée par une double opposition, de droite (Denis Cochin) et de gauche (Jean Jaurès), cependant que le Quartier Latin, et l'élite littéraire et artistique unanime, se mobilisent en faveur de la liberté de la Crète. En Provence, c'est autour de l'«Hymne pour la Grèce» (Inne Gregau) publié le 27 février 1897, dans l'Aiólí, par Frédéric Mistral, que jeunes et intellectuels se regroupent pour manifester leur sympathie à la cause de l'irréductibilisme grec.

Le refrain héroïque de l'Hymne:

*S'il faut mourir pour la patrie grecque
Palme de Dieu! on ne meurt qu'une fois*

traduit immédiatement en grec par Costis Palamas a été adopté d'emblée par la nation grecque comme mot d'ordre national. Avant comme après 1897, il traduit le message de l'Indépendance grecque de tous les temps, de 1821 au combat des patriotes chypriotes contre l'occupant britannique. Plus généralement, au delà de la Grèce, il garde toute sa valeur indéfectible et oecuménique d'Hymne de la Résistance.